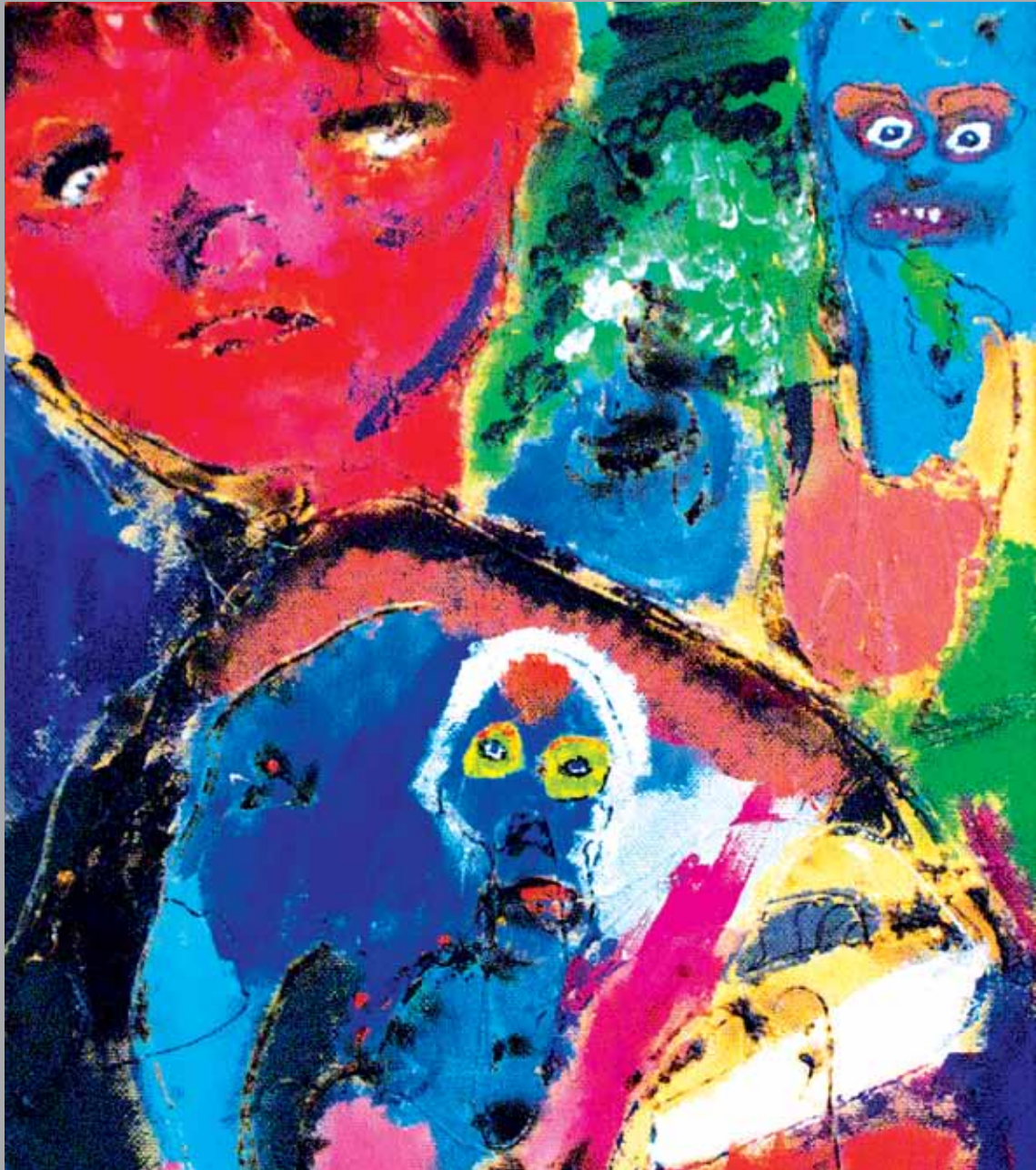

ViPU Viden

om psykiatri og udviklingshæmning

TEMA

Sorg

Videnscenter for Psykiatri og Udviklingshæmning

12. årgang · nr. 2 · 2010

Kurt Sørensen, overlæge og leder af Center for Oligofrenipsykiatri

Om sorg

Vi har denne gang to overordnede temaer. Det første er udstillingen **VERDEN ER I FARVER**, som for tiden kan ses på Museum Ovaraci på Århus Universitetshospital Risskov. Det var en fornøjelse, også for de mange hundrede udviklingshæmmede og pårørende, at overvære borgmester Nikolai Wammens åbning, og at se den entusiasme som udstillerne havde, når de viste gæster rundt. Udstillingen, der er censureret, varer til 2. august og fortsætter som vandrestilling i andre dele af Danmark. På vores hjemmesider kan du følge med i, hvornår udstillingen kan ses i dit område.

I forbindelse med udstillingen har vi udgivet en kunstbog, der viser alle de udstillede værker. Hendes Majestæt Dronning Margrethe den 2. af Danmark, modtog det første eksemplar, som hun har takket hjerteligt for. Det andet tema for dette nummer af Vipu viden er sorg. Det er efterhånden

en til trivialitet fastslået kendsgerning, at også udviklingshæmmede mennesker – som os andre – kommer ud for begivenheder, som udløser sorgreaktioner.

En del af de sorgteorier, man tidligere har arbejdet ud fra, er efterhånden forældede, og vi er derfor glade for at kunne præsentere mere tidssvarende opfattelser.

Nummeret skulle give læsestof til de lyse sommernætter, og vi benytter lejligheden til at ønske vore læsere en god sommer.

Udgives af

Center for Oligofrenipsykiatri
Skovagervej 2 · 8240 Risskov
Telefon 77 89 29 90
Telefax 77 89 29 99
E-mail: videnscenter@oligo.dk
www.euromind.com
www.oligo.dk

Bladet udkommer 4 gange om året.
Årsabonnement: 150,- kr

Ansvarshavende redaktør

Overlæge Kurt Sørensen

Redaktion

Jannik Stanley Nielsen
Mette Egelund Olsen
Hanne Engelstoft
Fotos: Hanne Engelstoft

Grafik og layout

Hanne Engelstoft
Pernille Granath

Forside: Pia Frederiksen

Bagside: Carlos José Erichsen

AI kunst: Fra udstillingen og kunstbogen
VERDEN ER I FARVER

Trykkeri
PE offset

Kopiering kun tilladt på institutioner, der har indgået aftale med Copy-Dan, og kun indenfor de i aftalen nævnte rammer.

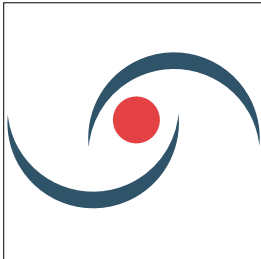
ViPU Viden påtager sig intet ansvar for manuskripter m.m. som er indsendt uopfordret. Synspunkter, der udtrykkes af gæsteskrivere, interviewede o.l., dækker ikke nødvendigvis bladets holdninger.

Sorg har intet færdigt facit 4

Kunsten at skifte spor 6

Sorg hos mennesker med udviklingshæmning 9

Om sorg og omsorg 12

Vellykket konference 14

Mange meninger om malerier 18

Festlig farverig fernisering 22

Udviklingshæmmedes kunst åbner ukendte døre 24

Psykologer angste for det anderledes 26

Børnene er i centrum 27

Nekrolog - farvel til en pioner 30

Boganmeldelse af "I morgen var jeg altid en løve" 32

Bogomtaler 34

Kort nyt 35

Sorg har intet færdigt facit

Af journalist Jannik Stanley Nielsen,
Center for Oligofrenipsykiatri

Sorg opleves vidt forskelligt fra menneske til menneske. Derfor skal man som professionel være varsom med at trække folk igennem en færdig model for rigtige eller forkerte følelser, når man er hårdt ramt af sorg. Det mener en førende dansk forsker.

Dit barn er dødt. Din verden kollapse. Alt er meningsløst, og du falder ned i et sort hul af dyb, uendelig sorg. Sådan vil de fleste nok opleve det, hvis det værste tænkelige sker - for eksempel, at ens barn eller ægtefælle dør. En enorm sorg og et kæmpe tomrum, som kan være uendeligt svært at bære. I sådan en situation har mange brug for professionel hjælp til at komme videre i livet. Men ofte handler de professionelle hjælpere ud fra devisen om "den nødvendige smerte", og tanken om at det er nødvendigt at mærke

sorgens følelser helt ind til benet for at komme godt igennem sorgen. Men sådan behøver det ikke nødvendigvis at være. Det vigtige er at komme igennem sorgen på en nuanceret og varieret måde, som passer til det enkelte menneske og den individuelle situation man befinder sig i, mener Maja O' Connor, forsker på Århus Universitet, og vejen gennem sorgen kan være vidt forskellig fra person til person.

Klar med Kleenex

"Der har ofte været en tendens til at presse efterladte til at vise deres følelser i forbindelse med tabet. Med et lidt skarpt billede kan man sige, at der altid har siddet en professionel hjælper klar med en Kleenex, når man er midt i sorgen. Men sådan behøver det ikke altid at være - man behøver ikke at blive presset igennem en model for bestemte følelser i bestemte rækkefølger, når sorgen

rammer en. Især kan opfordringen til virkeligt at mærke efter, hvor ondt sorgen gør og vise det, skræmme mange mænd væk fra de professionelle tilbud om hjælp efter en elsket persons død".

Det mener Maja O' Connor, psykolog og forsker på Århus Universitet. Hun har lavet en phd-afhandling, hvor hun blandt andet behandler den såkaldte to-sporsmodel. Hun påpeger, at to-sporsmodellen netop anviser, at der er store forskelle fra person til person, at der ikke findes "rigtige" og "forkerte" måder at føle eller reagere på, når en elsket person dør. Man skal ikke konstant fastholdes i sorgens følelser, men derimod fra tid til anden give sig selv et frikvarter fra dem og fokusere på de opgaver der står foran en i det liv der er tilbage at leve. Sorgen må altså ikke blive til selve livsindholdet" forklarer Maja O' Connor.

Plads til forskellighed

"Mennesker bliver slidt op, hvis de hele tiden skal være konfronteret med sorgens følelser. Derfor er vekselvirkningen mellem sorgens mange nuancer vigtig – hele tabet skal ikke accepteres på én gang, kan man sige. I stedet vil man ofte se en vekselvirkning mellem det, at være konfronteret med tabet og de forandringer og følelser tabet medfører, og det at være koncentreret om de nye opgaver og roller tabet medfører i det liv der er tilbage at leve. Alle mennesker går igennem forskellige processer, og der er rum og plads til alle. Nogle mennesker er hurtigt tilbage på sporet, og her er det er afgørende, at de ikke bruger unødigt energi på at undertrykke deres følelser i forbindelse med tabet. Sagt med andre ord vil man hos nogle efterladte ikke kunne få øje på nogen særlig voldsom reaktion på tabet, og fraværet af sorgens følelser er kun et problem, hvis den efterladte må bruge så megen energi på at undgå disse følelser, at livet ikke kan leves tilfredsstillende. Den nye model-tosporsmodellen er mere krævende for de professionelle end tidligere modeller, fordi den ikke giver entydige svar på, hvad man skal gøre, og hvad man skal føle hvornår. Man skal som professionel se det samlede billede af personens liv, og give de efterladte lov og rum til at have det her "frikvarter" fra sorgens følelser. Kort sagt kan modellen betragtes som en overordnet forståelsesramme uden praktiske anvisninger, så den stiller meget store krav til den professionelles evne til at se den enkelte efterladte i sin helhed og støtte op om vedkommende der

hvor han eller hun er sin sorg, siger Maja O' Connor.

Pas på fælderne

To-sporsmodellen indeholder dog også en række faldgruber, som man ifølge Maja O'Connor skal være meget opmærksom på, når man arbejder professionelt med håndtering af menneskers sorg. "Modellen siger ikke, hvad man skal gøre, og det er både en mangel og en styrke. Faren ved to-sporsmodellen er, at den giver et meget stort rum for reaktioner, men ingen anvisninger. Samtidig er den ikke tilpasset mennesker fra ikke-vestlige kulturer, så den stiller krav til kulturel fleksibilitet og omstillingsevne, vurderer Maja O' Connor, som mener, at oplevelsen af sorg faktisk også giver mulighed for udvikling i livet.

Håbet lever

"Når man står midt i sit livs krise, er det svært, måske endda umuligt, at se en løsning eller et lys for enden af tunnelen. Og det er det også de færreste der kan, når de er i starten af forløbet. Man skal ofte til at tænke sit liv helt om, alle mønstre og rutiner er pludselig væk, hele familien skal leve deres liv i nye rammer og under helt andre forudsætninger. Så man har en helt ny udfordring: at opleve og leve livet, på trods af sorgen. Det handler om ikke at gå til bunds i de følelser, som overvælder en, men tage små skridt i den rigtige retning – og igen på nuanceret, individuel måde, som passer til den du er. To-sporsmodellen giver med sit fokus på både et tabsorienteret spor i sorgen - hvor man forholder sig til

sorgens følelser, og det man mangler efter sin elskedes død og samtidig et spor, der handler om at håndtere det liv, der er tilbage at leve, rum for stor individuel variation i hvordan sorgen håndteres. Modellen understreger, som noget helt centralt, at en vekselvirkning mellem sorgens to spor er nødvendig for, i sit eget tempo og på sin egen måde, at arbejde sig igennem sorgen sådan, at tabet bliver en del af ens personlige historie.

Jeg kendte for eksempel en ældre mand, som boede i et kæmpe hus, fyldt med nips. Jeg mødte ham to måneder efter hans kones død – og han var bare så uendeligt glad for den tid han og konen havde haft sammen. En ægte glæde midt i sorgen. Han boede midt i minderne, og brugte dem som terapi til at komme videre. Han accepterede sin sorg, men han stod ikke stille, selv om han stadig havde relationen til sin afdøde kone med sig i sit indre liv. Han er et godt eksempel på, at man ikke nødvendigvis skal presses til at være ked af det, men at sorg og den måde man lever den igennem, er individuel – og at man skal møde mennesker, hvor de er", siger Maja O' Connor.

Kunsten at skifte spor

Af psykolog Trine Reippuert Knudsen
Center for Oligofrenipsykiatri

To-sporsmodellen kan give en mere meningsfuld forståelse af sorgprocesser hos mennesker med udviklingshæmning. Den nyeste sorgforskning giver også mulighed for at tage højde for den store individuelle variation i sorgforløbene og den giver nogle svar på, hvilken form for støtte den sørgende har brug for i sin sorgproces.

Udviklingshæmmede lever længere og når oftere at opleve, at deres forældre dør før dem. Når jeg kommer ud som supervisor oplever jeg ofte, at personalet er meget opmærksomme på denne problematik. De er også opmærksomme på, at udviklingshæmmede også bliver følelsesmæssigt påvirkede, når deres pårørende eller medbeboere eller andre nære personer dør. Samtidig oplever jeg, at personalet ofte er usikre på de udviklingshæmmedes reaktioner på sorgen og er meget

opmærksomme på, hvordan de kan støtte beboerne bedst muligt op til, eller efter et dødsfald.

Fornyelse og tradition

I mange tilfælde har pædagogerne forsøgt at forstå reaktionerne ud fra den faglige viden de har fået på seminariet eller på kurser, men giver samtidig udtryk for, at de reaktioner, de ser hos deres beboere ikke svarer til det, de har læst eller lært på seminariet. Meget ofte siger de, at de ikke kan få de udviklingshæmmedes sorgreaktioner til at passe til de traditionelle fase- eller opgavemodeller, der bla. beskriver sorgforløb en universel proces, bestående af nogle faste og forudsigelige faser, der forløber i bestemte rækkefølger.

I mit arbejde med de terapeutiske samtaler med mennesker med udviklingshæmning er jeg ofte stødt på lignende dilemmaer, da jeg har oplevet at sorgen opleves og bearbejdes meget forskelligt og slet ikke

altid følger sorgteoriene. Mennesker med udviklingshæmning er meget vanskelige at placere i de traditionelle sorgteorier, der bygger på fasemodeller og stadietænkning. Mange af mine klienter er kendetegnet ved, at de enten (tilsyneladende) kommer meget let gennem sorgen og hurtigt er videre i livet, eller at de bliver hængende i sorgen meget længe og har meget svært ved at komme videre. Det betyder, at de enten springer faserne over, eller bliver hængende i de første faser i årevis.

Model med variationer

Ingen sorgmodeller eller teorier kan indfange kompleksiteten hos udviklingshæmmede helt, men da jeg stødte på to-sporsmodellen, gav det mulighed for en helt ny og mere meningsfuld forståelse af udviklingshæmmedes sorgprocesser. Anvendelsen af to-sporsmodellen giver mulighed for at tage højde for den store individuelle variation i sorg og sorgforløb og udvider derved

normalitetsbegrebet i forhold til sorg. Samtidig giver modellen idéer til det pædagogiske og psykologiske arbejde. For eksempel med viden om, hvad den sørgende har brug for støtte til, og hvad der ikke er brug for støtte til.

Sorgprocesser i krystalkuglen

Den nyeste forskning i sorgprocesser handler ikke kun om at formulere en generel model over sorgforløb som eks To-sporsmodellen. Det handler også om at udforske, hvordan man kan forudsige individuelle sorgforløb inden personen udsættes for et tab eller sorg. Det hænger selvfølgelig sammen med, at hvis man på forhånd ved lidt om hvordan personen må formodes at reagere, kan man bedre vurdere om der er behov for professionel støtte og hvordan støtten skal udformes - og på den måde forebygge langvarige eller komplicerede sorgreaktioner.

Hovedparten af forskningen har koncentreret sig om sorgprocessernes forskelle hos kvinder og mænd, bla i forbindelse med forældres reaktioner på spædbarnsdød og på ægtefællers død. Her har det vist sig, at kvinders sorgforløb er kendetegnet ved, at de overvejende befinder sig i tabssporet, mens mænd overvejende befinder sig i genindfølelssporet. Der er selvfølgelig stadig store individuelle forskelle, men tendensen er klar.

Sikker og usikker

En stor del af forskningen i de individuelle forskelle i sorgforløb har taget afsæt i tilknytningsteorien og beskrivelsen af tilknytningstypemønstrene og

deres betydning for sorgforløbet. Her har man sammenholdt personens tilknytningstypemønster med mønstret i sorgforløbet og persons skiften mellem de to spor. På denne baggrund har man fundet ud af, at sikkert tilknyttede har et sorgforløb, der er kendetegnet ved en dynamisk skiften mellem de to spor, ligesom Maja O'Connor beskriver det. Blandt personer med usikker tilknytning er billedet mere blandet. Personer med en afvisende tilknytningstypemønster har en tendens til at være mest i genindfølelssporet og til at være mere handlingsorienterede og fremtidsorienterede, mens de ikke er så gode til at beskæftige sig med følelserne omkring tabet. I modsætning til det er personer med en ambivalent tilknytningstypemønster mest i tabssporet og er meget fokuserede på tabet og følelserne omkring det, mens de ikke er så handlings- eller løsningsorienterede.

Op på hesten

Der findes ingen sikre tal på, hvordan udviklingshæmmede fordeler sig på de forskellige tilknytningstypemønstre, men forskningen peger på, at andelen af usikkert tilknyttede er langt større end i normalbefolkningen. På denne baggrund må det antages, at mange udviklingshæmmede har sorgforløb, der er kendetegnet ved en overvægt i et af sporene og mangler den dynamiske skiften. Dette svarer også til mine kliniske erfaringer med mennesker med udviklingshæmning. Jeg møder og hører ganske ofte om personer, der sidder fast i følelserne omkring sorgen og bliver ved med at tale om det igen og igen, men ikke formår at komme videre. Eller jeg

Tosporsmodellen for håndtering af sorg

(Stroebe & Schut, 1999)

Tabsoorienteret spor -

→ fokus på tabet

Genindfølelsesorienteret spor -

→ fokus på det liv der er tilbage at leve

uden at blive overvældet af det. Det kan eksempelvis være at hjælpe personen med at få besøgt gravstedet, at få skrevet et afskedsbrev eller at turde se på billeder af den mistede. Det bagvedliggende princip i tilrettelæggelsen af støtte omkring sorgprocesser er at hjælpe personen med det han eller hun ikke er så god til, fremfor at blive ved med at gøre mere af det personen allerede kan.

Modeller i forståelse af sorg

Tosporsmodellen for håndtering af sorg

(Stroebe & Schut, 1999)

- Accept af tabets virkelighed... og af accept af realitet af en ændret verden
- Oplevelse af sorgens smerte... og holde af pauser fra sorgens smerte
- Tilpasning af livet uden afdøde... og mestring af det ændrede (subjektive) livsforhold
- Følelsesmæssig omlægning af forholdet til afdøde og gå videre i livet... og udvikling af nye roller, identiteter og forhold

Illustration: Pernille Granath

hører om personer, der forbausende hurtigt kommer videre med deres liv, men til gengæld ikke er i stand til at forholde sig til de følelsesmæssige aspekter ved tabet.

Støtte til nyt liv

Konsekvenserne for det psykologiske eller pædagogiske arbejde er på mange måder klare. Fordelen ved tosporsmodellen er, at den giver ideer til at vurdere, hvilken form for støtte, der er brug for og at tilrettelægge det pædagogiske arbejde ud fra det. Støtten til personer, der hænger fast

i tabssporet og følelserne består i, at man blidt hjælper dem over i genindfølelsessporet og hjælper med at introducere redskaber og konkrete fremtidsrettede mestringsstrategier i stedet. Det kan for eksempel ske ved at hjælpe dem med at finde glæde ved nye interesser eller at skabe kontakt til nye mennesker og på måde få skabt et nyt livsindhold.

På samme måde har de handlingsorienterede og fremtidsrettede brug for støtte til at forholde sig til følelserne omkring tabet og at udholde sorgen

Sorg hos mennesker med udviklingshæmning

Af psykolog Trine Reippuert Knudsen
Center for Oligofrenipsykiatri

Sorg er en uundgåelig del af livet – også for udviklingshæmmede. Men hvordan oplever udviklingshæmmede sorg, og hvordan kan man støtte dem bedst muligt? Det kræver stor indsigt og indføling af personalet at være tæt på mennesker, der har svært ved at forstå, give udtryk for og bearbejde sorgen.

I mit arbejde som psykolog møder jeg ofte sorg hos udviklingshæmmede. Dels i psykologsamtalerne med mennesker med udviklingshæmning, men også når pædagogerne fortæller om det i supervisionsforløb eller når jeg holder kurser om sorg for personale, der arbejder med mennesker med udviklingshæmning. I psykologsamtalerne er sorgen ofte det direkte tema, når mennesker med udviklingshæmning henvises til psykolog i forbindelse med dødsfald hos nære pårørende. Men sorg dukker også ganske ofte op som tema i samtalerne i forbindelse med bearbejdningen af en vanskelig opvækst eller i forbindelse med eksistentielle overvejelser over det at være udviklingshæmmede.

Sorg er individuel

Sorg kan være mange ting og have mange forskellige udtryk hos udvik-

lingshæmmede. I mit arbejde giver det ofte mening at skelne mellem den "store" og den "lille" sorg, som dels omfatter alvorlige begivenheder som eksempelvis dødsfald eller alvorlig sygdom hos nære personer, mens den lille sorg også omfatter tab af kontaktpersoner, tab af hverdag, kolleger eller helbred mv. Pointen er, at selv om man måske udefra kan definere sorgen som lille eller stor, så er det altid den ramte persons subjektive og individuelle oplevelse, der afgør om sorgen er lille eller stor.

I litteraturen om sorg skelnes også ofte mellem almindelig og langvarig eller kompliceret sorg. Den almindelige sorg er kendetegnet ved at vare 1-2 år, og ved at personen kan komme igennem og mestre sorgen med støtte fra sit netværk, men uden professionel hjælp. I modsætning til det er den langvarige eller komplicerede sorg kendetegnet ved, at personen bliver ved med at "hænge" fast i sorgen i lang tid og har svært ved at komme videre uden professionel hjælp. Det er min erfaring, at mange mennesker med udviklingshæmning har svært ved at mestre sorgen alene og meget ofte har mere langvarige sorgforløb. Ofte har de også større brug for professionel hjælp – for eksempel i form af særlig støtte og fortrolige samtaler med personalet.

Hvordan oplever udviklingshæmmede sorg?

Der er flere forklaringer på, at sorgforløb kan være vanskelig at forstå og bearbejde for mennesker med udviklingshæmning. En af de mest indlysende forklaringer er, at selve udviklingshæmningen indebærer en nedsat evne til at forstå og bearbejde abstrakte og komplekse situationer og oplevelser. Det gælder eksempelvis det at forstå selve døden og dens endegyldighed. For mange udviklingshæmmede kommer det til udtryk ved, at det kan være svært at forstå, at den døde er helt død og ikke vågner op igen, og derfor ikke kan mærke at blive brændt. Eller at det kan være svært at forstå hvad der sker med de døde, når de er væk.

Den dårlige begavelse medfører også at mange udviklingshæmmede er meget konkret tænkende og ind i mellem har svært ved at forstå sammenhænge eller begreber, der er selvfølgelig for os andre. Blandt de typiske eksempler er, at man er bange for at falde i søvn, fordi døden ofte omtales som at sove ind, eller at man er bange for en uskyldig ændring i hjerterytmien, fordi man er bange for at dø af et slagtilfælde.

Sorgen kan ses i adfærden

En anden væsentlig forklaring på, at

udviklingshæmmede har sværere ved at bearbejde sorg, er den følelsesmæssige umodenhed og umodne affektregulering, der også ofte er et kendetegn ved udviklingshæmningen. Følelsesmæssig umodenhed indebærer oftest nedsat indlevelsesevne, der kommer til udtryk ved, at personen forbliver barnligt optaget af sig selv og sit eget perspektiv og dermed også sin egen sorg og egne følelser. Det er helt naturligt, når den følelsesmæssige udviklingsalder tages i betragtning. På samme måde betyder

den umodne affektregulering, at der ofte kan ses kraftige følelsesmæssige reaktioner eller stor utryghed på mindre hændelser eller misforståelser, eller en dårlig evne til at berolige eller trøste sig selv.

Et andet kendetegn ved den følelsesmæssige umodenhed er en nedsat evne til at rumme de svære eller negative følelser mentalt, der så risikerer at komme ud som fysiske handlinger i stedet for. Det mest typiske eksempel er vrede og udfor-

drende adfærd, som hos en af mine klienter, der reagerede med voldsom udadrettet fysisk og verbal vrede i bofællesskabet, efter han ganske pludseligt og uventet havde mistet sin mor. I andre tilfælde ses overspisning eller selvskadende adfærd eller andre former for fysisk affektregulering af de svære følelser. Det var tilfældet hos en anden af mine klienter, der reagerede med fysisk sygdomsadfærd på sorgen, og søgte omsorg fra personalet på grund af mavepine eller andre smerter. Det handlede

i virkeligheden om sorgen over bedsteforældrenes død.

Ensomhed i sorgen

For langt de fleste mennesker med udviklingshæmning gælder det også, at deres liv er kendetegnet ved en stor eksistentiel ensomhed, der betyder at de ikke har det samme sociale og følelsesmæssig netværk som alle andre - og dermed ingen at tale med, eller dele små og store oplevelser med i hverdagen. Det betyder at de har sværere ved at få den nødvendige sociale og følelsesmæssige støtte i deres oplevelse af sorgen i hverdagen. Her bliver det i stedet personalet, der udgør det sociale netværk. Selv om der findes undtagelser og mange forstående pædagoger, er kontakten med personalet oftest begrænset af vagtplaner og normeringer, og af beboerens evne til at bede om hjælp – en evne, som oftest ikke er ret veludviklet.

Forberedelse, forberedelse, forberedelse...

Støtten til mennesker med udviklingshæmning i forbindelse med sorg ved dødsfald handler meget om forberedelse. Både forskning og klinisk erfaring viser, at forberedelse har afgørende betydning for det efterfølgende forløb. I praksis betyder det, at personalet forbereder personen på forløbet, hvis der er tale om forudsigelige forløb, som eksempelvis alvorlig sygdom eller høj alder, hvor man ved hvordan det ender en dag. Forberedelse handler også om at tale om, hvordan det kan være at se den døde, hvad der skal ske til begravelsen, eller hvad præsten vil

sige. Og det det handler om at forberede personen på, at det er naturligt at blive ked af det og græde, men at personalet vil være der og trøste personen og hjælpe med at komme igennem det.

En anden, meget vigtig del af støtten, handler om at tilbyde sig selv som samtalepartner – både i tiden op til, og i tiden derefter. Helt konkret er det min erfaring, at det er meget værdifuldt at tilbyde sig selv som støtteperson til selve begravelsen, så man bag efter kan hjælpe personen med at opklare, forklare og forstå oplevelserne i kirken og med familien. Fra mine samtaler kender jeg flere eksempler på at personen med udviklingshæmning længe efter har bakset med at forstå det der foregik, fordi familien har været optaget af deres egen sorg og derfor ikke har kunnet hjælpe.

Pædagogen som professionelt medmenneske

I tiden efter tabet er det vigtigt at blive ved med at tale om savnet og sorgen. Det er ikke unormalt at sorgprocessen tager op imod 1-2 år. Det handler ikke om at lytte til personens oplevelser og fortællinger én gang – men mange gange, og igen og igen. Fortæl oplevelserne mange gange, så personen efterhånden får styr på følelserne omkring det, og bliver klar til at komme videre. Det er vigtigt, at personalet ikke har alt for meget berøringsangst – men tør være der og kan rumme de svære følelser som professionelt medmenneske. Og måske ligeså vigtigt er det, at personalet kan spørge ind til og dvæle ved

de gode minder og oplevelser med den mistede, så de kan blive fortalt mange gange og komme til at stå stærkere i personens bevidsthed.

Sorgen er ikke et overstået kapitel

Arbejdet med egentlige "mindebøger" med billeder og tekst, der har til formål at de fortælle de positive fortællinger om relationen til den mistede, kan være et godt redskab i det pædagogiske arbejde. Mindebogen understøtter arbejdet med både at sige farvel til den mistede og goddag til det nye liv uden den mistede - et nyt liv med minderne og fortællingerne om, hvad der var godt ved at kende vedkommende. Gennem "mindebogen" får personen mulighed for at mindes og dvæle ved de gode fortællinger og relationen med den mistede, også længe efter tabet, når minderne dukker op igen senere i livet.

Sorgen eller tabet bliver aldrig et overstået kapitel, men vil blive ved med at dukke op igen hele livet ved særlige lejligheder eller i særlige situationer, men forhåbentlig bliver personen bedre til at klare følelserne efterhånden som tiden går. Her kan det være en god ide at indføre faste ritualer eller rutiner, der handler om tabet eller sorgen. Det kan eksempelvis være at besøge gravstedet, huske den mistedes fødselsdag, tænde lys eller at plante et træ eller på anden måde at skabe fysisk rum til at mindes, så følelserne kan placeres et afgrænset sted og personen kan komme videre.

Om sorg og omsorg

Af psykolog Per Lindsø Larsen
Center for Oligofrenipsykiatri

Sorgplan. Sorgarbejde. Sorgberedskab. Strategi for sorgbearbejdning. Kommunikationsværktøjskasse. Det lyder frygtelig mekanisk, når det i virkeligheden drejer sig om noget så dybt menneskeligt, som kærlighed til nogen eller noget, som ikke længere er her. En eller anden vil måske føle trang til at bringe Søren Kierkegaard i erindring, når han netop i talen om sorg og lidelse skriver: "Sympati er, hvad psykologien har brug for først og fremmest".

Men det er en meget fejlagtig kritik. En alvorlig misforståelse af både Kierkegaard og de fremskridt der gøres for at hjælpe mennesker med udviklingshæmning gennem sorg på en helende måde.

Fra Kierkegaard til sorgplan

Der er ellers god grund til at tage afsæt i Kierkegaard, for der findes næppe en tænker, der mere minutiøst har kortlagt sorgens og lidelsens anatomi. For den sørgende er opgaven, ifølge Kierkegaard, det bibelske kærlighedsbudskab – men med omvendt fortegn: "Du skal elske dig selv, som du elsker din næste". I moderne fortolkning: du må nå frem til igen at elske livet, som du elsker den, du har mistet, fordi livet var ophav til og muliggjorde den

kærlighed, som du har mistet. Derfor er livet det eneste bæredygtige forbindelsesled til den elskede og mistede person. Den, som er kommet helet gennem sorgen, gør det med en dybere, stærkere og klogere forankring i livet.

Det er måske pæne og rigtige ord, men alligevel uvedkommende vrøvl for den, som sidder midt i sorgen. Det vidste Kierkegaard udmærket godt. Derfor leder hans forfatterskab også flere steder i retning af noget, som man med moderne ord godt kan kalde ansatser til en strategi for sorgbearbejdning eller rammer for et sorgberedskab. Den sørgende har brug for et medmenneske, for ikke at fare vild i sorgens stjerne-løse nat. Derfor er hjælpen til den sørgende også et centralt element i alle religioner ligesom forskellige varianter af sorgberedskab er kendt i alle kulturer og i alle tidsaldrer. For et par århundreder siden gik den sørgende i aske og sort. Det gjorde omverdenen opmærksom på, at her var et menneske i sorg, og hvor et særligt beredskab var gældende. Grædekoner har til andre tider været et institutionaliseret forsøg på – om end blot symbolsk – at tage en del af sorgens byrde fra den sørgende. Når sorgen er så vanskelig og fyldt med så mange faldgruber, at kulturer til alle tider har været klar over nødvendigheden af omsorg – hvordan

er det så at finde vej gennem sorgen for et menneske med betydelige funktionsnedsættelser og måske et begrænset talesprog? Ikke sandt - det er næsten en uhyggelig tanke. Og tanken sættes i relief af en norsk undersøgelse, der fandt, at 50 procent af personer med udviklingshæmning, som viser adfærdsændringer, har oplevet et betydningsfuldt tab kort tid forinden.

Ikke et ord om døden

I 2008 iværksatte Videns- og Formidlingsenheden (VIFO) på Kommunikationscentret i Hillerød i samarbejde med Kræftens Bekæmpelse projektet "Ikke et ord om døden – om sorgplaner på specialtilbud". Formålet var at udvikle et kvalificeret sorgberedskab til gavn for personale, beboere og brugere på bo- og dagtilbud for mennesker med udviklingshæmning. Kræftens Bekæmpelse's projekt OmSorg har siden 1997 arbejdet for at etablere Omsorg-handleplaner på landets folkeskoler og siden 2003 også på landets daginstitutioner. Der er således tale om en betydelig videns- og erfaringsmæssig ballast bag projektet.

Behovet er åbenlyst. En undersøgelse blandt botilbud for personer med funktionsnedsættelser, som blev foretaget i efteråret 2008, viste at kun 30% af botilbuddene havde

en nedskrevet omsorg-handleplan. Det positive var, at stort set samtlige der svarede "nej", i samme åndedrag konstaterede, "men det burde vi jo egentlig have".

I første omgang indgik 10 bo- og dagtilbud som en slags pilotprojekt, og i efteråret 2009 blev projektet afsluttet. Projektet er – udover en række kurser og temadage – mundet ud i et omfattende inspirationsmateriale, der bl.a. foreligger på CD-Rom. Materialet er gratis og kan downloades fra Kommunikationscentrets hjemmeside (link under artiklen).

CD-rommen henvender sig først og fremmest til pædagogisk personale og giver inspiration og redskaber til at støtte udviklingshæmmede mennesker, der oplever tab – store eller små – i livet. Et godt sted at begynde ved udarbejdelse af omsorg-handleplan. Vejlednings- og inspirationshæftet "Ikke et ord om døden", der er på ca. 70 sider, udgør rygraden i materialet. Det er ualmindelig velskrevet og selv om den kommer vidt omkring, tager den hele tiden udgangspunkt i hverdagens praksis. Sorg kan antage mange udtryksformer, ikke mindst

blandt mennesker med udviklingshæmning, og som læser bliver man i betydeligt omfang klogere i kunsten at få øje på den. Mangfoldige emner gennemgås: samarbejde med nære pårørende, forslag til pædagogisk dag om sorg, idekatalog til udarbejdelse af Omsorg-handleplan osv. Teksten er let læst, praksisrelaterede og hensigten om at virke som inspiration er overalt den røde tråd.

"At kommunikere om sorg med mennesker med udviklingshæmning" udgør et særskilt hæfte, der er en kompetent introduktion til CD'ens værktøjskasse, der bl.a. rummer videounderstøttet vejledning til tegnudførelsen af en række tegntil-tale elementer, der er egnede i kommunikationen om sorg og døden. Ligeledes en lang række boardmaker-symboler.

Der er mange, der har rigtig gode erfaringer med mindebøger som led i bearbejdelse af sorg og tab. Mindebøger kan laves hen ad vejen sammen med beboeren til at minde ham/hende om nogle af de væsentlige begivenheder og personer, der har været i deres liv – altså som en slags dagbog. Mindebogen kan også udvikles i forbindelse med et

dødsfald.

På CD'en er som eksempel vedlagt "Per's historie" – et smukt og inspirerende eksempel på en beboers livshistorie.

For den, som ønsker at skaffe sig et bredere overblik og en dybere baggrundsviden bliver CD'en rundet af med et litteraturstudie, hvor sorgen sættes i et mere teoretisk perspektiv. Ordet "litteraturstudie" er ofte synonym for kedsommelighed, men det er bestemt ikke tilfældet her. Maria Lincke Jørgensens tekst er levende, præcis og en god klangbund til CD'ens øvrige materialer.

Der gennemføres et utal af projekter om alt mellem himmel og jord. Mange er glemt i samme øjeblik de er afsluttede og herefter ikke engang savnet. Og så er der heldigvis de vellykkede projekter, der viser sig at være hele umagen værd, fordi de beriger, inspirerer og gør os klogere. "Ikke et ord om døden" er et usædvanligt vellykket projekt. Materialet bør stå på boghylden i ethvert bo- og dagtilbud – ikke for at samle støv, men for at blive brugt.

<http://www.kc-hil.dk/indsatsomraader/sorgplanerpaaspecialtilbud>

Vellykket konference

Af journalist Jannik Stanley Nielsen,
Center for Oligofrenipsykiatri

Askeskyer og aflysninger – der var masser af udfordringer, da Nordisk Konference 2010 løb af stablen på Psykiatrisk Hospital i Århus. Men det endte med at blive en rigtig god konference.

Sally Ann Cooper fra University of Glasgow i Skotland var en af hovedtalerne på konferencen. Men hun måtte opgive at komme frem på grund den meget omtalte askesky. Den hollandske professor Heleen Evenhuis måtte blive hjemme af private årsager. Tidligere sundhedsmi-

nister Jakob Axel Nielsen skulle have åbnet konferencen – men så vi fik en regeringsrokade, og hans afløser Bertel Haarder var så venlig at stille op i stedet. Men så blev han også forhindret. Forhindringer var der nok af – men hovedtalerne blev hurtigt afløst af andre kompetente oplægs-

holdere, og Bertel Haarder sendte en af sine nærmeste embedsmænd som afløser, med en tale fra Bertel Haarder i hånden. Altså: problemerne blev løst – også selv om de opstod i sidste øjeblik - og konferencen blev en rigtig god oplevelse for de mange deltagere.

De kom fra nær og fjern. Fra Norge, Sverige, Finland, Grønland, Belgien og Danmark. De mødtes, snakkede, lyttede og summede – de blev inspirerede og klogere på deres job og

kolleger. Cirka 180 deltagere var med på Nordisk Konference 2010 – Fra Psykisk Lidelse til Psykisk Sundhed, og deltagerne fik mængder af faglige input med sig hjem. Det oplevede Anette Larsen, som er hjemmevejleder i Randers Kommune og deltog i konferencen.

Godt program

"Jeg havde en rigtig god oplevelse. Det var naturligvis uheldigt, at hovedtalerne ikke var til stede, men når det

er sagt, synes jeg at resten af programmet var virkelig godt, og det var meget inspirerende. Når man er med på en konference, er man selv herre over, hvor meget man får ud af det, og på den måde var programmet rigtig og virkede godt. Hvis man holdt øjne og ører åbne, var der meget at hente. Jeg synes for eksempel, at Halvor Fjermeros (norsk journalist, indlæg om det historiske menneskesyn på udviklingshæmmede) var helt vildt spændende, og også

Eva Kirketerp og Trine Lise Bakken

Teatergruppen Karavana

Peter Vermeulen fra Belgien (indlæg om psyko-edukation) var fantastisk. Der var også god underholdning, og det var dejligt at møde så mange spændende kolleger fra nær og fjern. Og så var maden god!" siger Anette Larsen med et højt grin. Hendes kollega Lea Costello havde også en god konference. "Det var meget positivt, og jeg havde en rigtig god oplevelse. Jeg synes, der var mange gode indlæg, og jeg var også ret vild med Halvor Fjermeros' historiske oplæg og for-

tælling. Det var virkelig en øjenåbner, mener Lea Costello. Leder af Center for Oligofrenispykiatri, Kurt Sørensen, var også en yderst tilfreds mand efter konferencen. "Jeg synes det var meget vellykket. Også på det sociale plan var det dejligt at være med, og folk fik virkelig snakket på kryds og tværs, så også som netværksforum virkede det godt. Jeg vil meget gerne gøre det igen – måske kan der ligefrem blive tale om tradition", siger Kurt Sørensen.

Anette Larsen og Lea Costello

Kunst og konference

Da idéen til konferencen opstod på Center for Oligofrenipsykiatri i 2008, fødtes samtidig tanken om at lave kunstudstillingen Verden Er I Farver, som havde fernisering samme dag, som konferencen startede. Så det store projekt - konferencen - fik samtidig en smuk lillebror, nemlig kunstudstillingen, som Center for Oligofrenipsykiatri i øvrigt har lavet en bog om. Så på den måde stod det lille center pludselig med to store projekter, som skulle til verden samtidig. Det skal der fortælles meget mere om. I dette nummer af Vipu viden får du denne smagsprøve fra konferencen og en hel del om kunstudstillingen - og i næste nummer kan du læse flere uddybende artikler fra konferencen. Der er nemlig mange spændende historier at glæde sig til.

Trine Reippuert Knudsen

Mange meninger om malerier

Af journalist Jannik Stanley Nielsen,
Center for Oligofrenipsykiatri

Fem kunstnere. 490 malerier. Og en kort deadline. Det var ingredienserne, da fem Århus-kunstnere mødtes for at vælge, hvilke malerier der slipper gennem nåleøjet til en stor kunstudstilling af udviklingshæmmede.

En mand og en kvinde sidder ved siden af hinanden i en antik sofa. De småsludrer. Griner lidt. Han lægger hånden om hendes skulder. Giver et kærligt kram. De ser sig om. Omkring dem står 490 fortællinger fra virkeligheden og fantasiens vildtvoksende verden. En mand med briller i sit brusende lange mørke hår, et lilla tørklæde om svøbt om skuldrene, og en kvinde i en stor hvid pels ankommer og styrer ned til manden og kvinden i sofaen. De rejser sig, og alle kindkysser hinanden. En tredje mand ankommer. Gruppen er fuldtallig - opgaven er klar: inden dagen er omme, skal de vælge 80 malerier ud af de 490, som venter på deres mening. De er censorer på kunstudstillingen Verden Er I Farver - en udstilling på Psykiatrisk Hospital i Risskov med værker af udviklingshæmmede fra hele landet.

Hans og Helle Krull, Per Kramer, Tine Hind og Klaus Bahnsen sidder omkring et veldækket morgenbord og kaffe, blødt brød og ost ryger indenbords under højlydt pludren

og sludren. Klokken er lidt over ti, og nu er det ved at være alvor. Masser af meninger, valg og fravalg venter de fem garvede kunstnere. De diskuterer, hvordan de skal gøre, når billederne skal vælges. Hans Krull mener, at man bare kan lave fem bunker med lige mange billeder i hver, og så ellers bare vælge dem man bedst kan lide hver for sig. "Så er det overstået i en fart", siger han med et skævt smil i det furede ansigt. Hans kunstnerkollega Per Kramer er ikke enig. Han foreslår i stedet, at man tager et rum af gangen, rydder en væg og bedømmer fire-fem værker af gangen i fællesskab. Gruppen tilslutter sig Per Kramers forslag, og de starter på opgaven.

De lægger hårdt ud. Tre værker ryger ud med det samme, to går videre. Ny runde billeder. En ny. Og en ny. Cirka fyrrer billeder er valgt fra, og kun få er inde i varmen. Per Kramer har plantet sig på en stol, som han kører rundt i rummet med. Han peger med sin stok på et billede og mener, at det ikke har nogen lyd. "Det er lige som Horsens Banegård klokken et om lørdagen" lyder hans vurdering.

Tine Hind står med korslagte arme, som dog hurtigt farer op og ned i ivrig gestikulation. Hun stiller sig op ad væggen, går hen til nogle andre, farvestrålende malerier og knæler. "Der er gang i de her. De skal med",

siger hun, men Hans Krull er ikke enig. "Man skal kunne se, at de har knald i låget, ellers er det kedeligt" siger han og drejer Per Kramer rundt på stolen. Flere billeder bliver valgt, og mange flere ryger ud. Slut på første lokale. Næste omgang meninger, farve og følelse er lige om hjørnet i det næste rum.

Gruppen kigger på et aflangt maleri med oprejste aflange figurer. "Er det en reklame for Viagra?", griner Per Kramer med sin rungende røst under det buskede grå overskæg. Billedet kommer med, og alverdens forskellige indrammede udtryk passerer forbi kunstnernes kyndige blikke. Gule robotter, zebraer og giraffer, kirker og heste med gummistøvler viser sig, efterhånden som meninger og malerier bliver vendt.

Tre timer, interview med Stiften, en frokost, to lokaler og en masse kunst senere. Helle Krull kaster sig ned på maven foran et billede, kigger nærmere på det, rejser sig og spiller lidt på et gammelt ustemt klaver, mens hendes mand fløjter og synger lidt til de falske toner. Hans slænger sig en i gammel sofa, krænger støvlerne af og kommenterer ivrigt på, hvad han ser.

"Få det væk", bjæffer han, mens museumshjælperen vender en ny række billeder. "Det der er godt. Det

er ægte - det skal med", siger han og nyser. "Det er måske fordi, jeg er allergisk over for kunst", siger han med et skævt grin.

En sjælden tavshed sænker sig over lokalet. De fem kunstnere betragter en serie af mørke malerier. Per Kramer bryder tavsheden. "Det er stille billeder. De rammer", siger han- og de andre nikker tavst.

Flere billeder bliver bedømt, og de fleste finder ikke nåde for censorernes øjne. "Det er noget gøgl. Væk med leverpostej. Flinkeskolen er lukket", udbryder Hans Krull og klemmer et lille, lidende hvin frem. Og forelsker sig kort efter i et maleri af en kirkelignende bygning i et farvestrålende, surrealistisk landskab. "DET er godt - det skal helt sikkert med", siger han bestemt. To af kollegerne er uenige, men maleriet kommer alligevel med på en demokratisk flertalsafgørelse.

Mange meninger senere. De fem censorer gennemfører endnu en udvælgelsesrunde, og det ender med, at 107 malerier bliver valgt til udstillingen. Solen er gået i seng, og den krævende dag er ved at slutte. Missionen er gennemført - og du kan se resultatet på Museum Ovaraci, og i den bog, som er lavet om udstillingen.

Objektivitet er en by i Rusland

Århus-kunstneren Hans Krull var med i censur-komiteen til Verden Er I Farver. Og det var ikke helt let for ham at bedømme udviklingshæmmedes kunst.

"Jeg var i syv sind, da jeg skulle bedømme de mange malerier. Grundlæggende mener jeg, at al kunst skal bedømmes ud fra det enkelte værk, og ikke efter hvem der har lavet det, om de er kendte, psykisk syge eller udviklingshæmmede. Omvendt vidste jeg, at kunstnerne på denne udstilling er udviklingshæmmede, og har muligvis gjort, at jeg har set på det med andre øjne, end jeg ellers ville have gjort. For eksempel ligger det jo nok i baghovedet, at udviklingshæmmede har en anden følsomhed og sårbarhed end alle os andre småskøre individer – og det kan godt påvirke en, så man bliver mere tolerant. Og på den måde er objektiviteten meget hurtigt blevet til en by i Rusland.

Men kunst er kunst, og hvert enkelt værk skal bedømmes ud fra helheden, det originale og det overraskende. Og det prøvede jeg på efter bedste evne. Generelt var jeg faktisk ikke imponeret over kvaliteten – men det ville jeg heller ikke være, hvis jeg skulle bedømme en masse billeder fra Kunstakademiet. Der finder man måske to virkelig gode ting mellem trehundrede andre. Og det samme synes jeg skete her. Igen: Jeg dømmer ikke personen - men værket. Og det vil jo altid være et dybt subjektivt skøn. Det er dog ikke min yndlingsbeskæftigelse at bedømme andres ting – for hvem siger, at jeg lige har ret? Og vi var da også ganske uenige i censur-komiteen.

Men det er vigtigt for mig, at marginaliserede grupper kommer frem i lyset, og derfor synes jeg at denne udstilling er en fed murbrækker til en bedre forståelse af mennesker, der ikke har de samme forudsætninger som alle mulige andre i samfundet."

VERDEN

Det musiske skal frem

Alt hvad der kan krybe og gå af kreative kræfter i befolkningen skal frem i lyset, mener Klaus Bahnsen.

"Vi vil alle gerne kunne flyve. Vi vil alle gerne være frie som fuglen. Og netop fuglen, frihedsidealet som letter fra jorden og ser tilværelsen fra oven, er rigt repræsenteret blandt de billeder, som vi skulle vælge imellem til censureringen. Det barnlige og det spontane, inspirationen fra Cobra-bevægelsen, som jo netop var meget inspireret af børn – det synes jeg er tydeligt med i mange af billedernes udtryk. Og det er sikkert ikke helt tilfældigt. For hvem går ikke med drømmen om at lette og være fri – eller måske finde lidt bedre frem til sit indre barn?"

Udstillerne her har kæmpet nogle svære kampe. For os "normale" er det såmænd svært nok at arbejde med kunst, at tænke abstrakt og samtidig slippe kontrollen og være spontane – uden alligevel at slippe den tekniske kontrol. Hvordan må det så ikke være for disse mennesker, som har en masse andet at slås med?

En udstilling som Verden Er I Farver er vigtig. Og det er den blandt andet fordi vi skal slippe alle musiske kræfter i befolkningen løs og give plads til uhæmmet kreativitet. Uanset om du er udviklingshæmmet ej".

ER I FARVER

På rejse i grænselandet

Kunstneren Per Kramer mener, at en udstilling som Verden Er I Farver både byder på det værste det bedste.

"Jeg synes, at der er flere dilemmaer med en udstilling som denne, med kunst udelukkende lavet af udviklingshæmmede. På den ene side kan det virke urimeligt, at "normale" kunstnere kæmper i årevis for at få et lillebitte gennembrud, komme med i en bog, og blive set og anerkendt af en større offentlighed – og for de flestes vedkommende lykkes det aldrig. På den anden side giver man en anden befolkningsgruppe en hel bog og en udstilling på et anerkendt sted, som oven i købet skal ud og turnere. Der synes jeg godt, at man kan tale om en ubalance.

Misforstå mig ikke: Jeg bakker helhjertet op om projektet, og det er dybt sympatisk at man giver en stemme og synlighed til nogen, som ikke har så mange muligheder som os såkaldt normale. Og det er også derfor jeg meget gerne vil medvirke.

En censur som den vi var med til, er en rejse i vores eget indre grænseland – og en invitation til et kig ind i nogle andres. Begge hold, om jeg så må sige, frekventerer jo grænselandet på hver vores måde - vi møder det bare med forskellige forudsætninger. Det er en spændende rejse, som jeg er glad for at være med på.

Rent kunstnerisk synes jeg, at kunstnerne på udstillingen er præget af at være skolet af både det værste og det bedste.

Der, hvor der har været en god lærer, sker der virkelig spændende ting, mens man andre steder ikke har fulgt potentialet til dørs og i stedet står tilbage med et lidt halvfærdigt udtryk. Det ændrer dog ikke på det fundamentale: at denne gruppe mennesker kommer frem i lyset og får en chance - jeg håber at folk vil tage et kig og blive overraskede.

For det fortjener kunsten."

Festlig farverig fernisering

Af journalist Jannik Stanley Nielsen,
Center for Oligofrenipsykiatri

Der er noget i luften. Noget der simrer og bobler. En halvkold vind danser mellem de hvide pavilloner foran Museum Ovaraci, og løsrevne kommentarer flyver rundt mellem de mange mennesker. "Har du set det? Det er godt nok flot", siger en kvinde i farvestrålende tøj og lyse brusende krøller til en yngre mand, som svarer at "ja, der burde være meget mere

af den slags". Afslappet musik fra Chok Rock Band blander sig diskret med de voksende forventninger hos de cirka 350 mennesker, der venter. Venter på at farverne slippes løs. Et podie med en stor klynge balloner i en tynd snor og en tændt mikrofon står og venter på, at et par blanke sorte sko træder op. Den officielle åbning af udstillingen Verden Er I

Farver er kun en tale fra borgmesteren væk.

Han står lidt til højre for talerstolen. Et bredt smil spiller i Århus-borgmester Nikolai Wammens ansigt – og nu er det hans tur. Mia Lejsted, leder af Museum Ovaraci, præsenterer ham, og på vej til talerstolen når han lige at give ordentlig bjørnekrammer til en udviklingshæmmet, inden han giver

mikrofonen et lille dunk med finger-spidsen og scenevant tager ordet: "Uanset, hvem du er og hvordan vi lever, har vi håb og drømme. Denne udstilling er med til at nedbryde fordomme og myter om udviklingshæmmede, og det varmer mit hjerte at se så mange smukke fortællinger fra mennesker, der har noget på hjerte. Vi skal give plads til forskellighed – og der er plads til alle i fællesskabet", siger Nikolai Wammen og vender sig mod Anne, som stolt står ved siden af borgmesteren med en gylden saks på en dybrød pude. Hun rækker den frem mod ham, han griber saksen, og – klip! Ballonerne flyver til vejrs, og borgmesteren erklærer udstillingen for åbnet, under stort bifald fra folket. Musikken starter igen og folk driver rundt på plænen, gnasker lidt frugt i sig og nyder en drink fra bowlerne i pavillonerne. Snakken danner et summende parløb med musikken fra bandet. Og folk er begejstrede, fortæller en glad Mia Lejsted fra

Nicolai Wammen, Kurt Sørensen og Mia Lejsted Bonde

Museum Ovartaci. "Jeg har det dejligt lige nu. Det er skønt, at der er kommet så mennesker, og jeg har kun fået positive tilbagemeldinger. De siger stort set alle sammen, at det er rigtig godt initiativ, at kunstbogen er flot og at det er gode og fine malerier, siger

Mia Lejsted med et glimt i øjet, der afslører en stolthed som ikke er til at skjule.

Inde på museet maser folk sig frem, tætpakkede som publikum foran Orange Scene på Roskilde Festival lørdag aften. Lydniveauet er dog knap så højt, men dog alligevel så højt, at borgmester Nikolai Wammen må hæve stemmen mere end almindeligt, efter han har været rundt og kigge på malerierne. Han mener, at udstillingen er vigtig:

"Det er en spændende og livsbekræftende udstilling. Den viser drømme og tanker, og så er det supervigtigt, at en gruppe af udsatte mennesker i Danmark får den anerkendelse de fortjener. Alle mennesker har brug for at blive værdsat, og jeg synes at kunstnerne her har al mulig god grund til at være stolte og glade", siger Nikolai Wammen og forsvinder videre ind i folkemængden og kunstens forunderlige verden.

Udviklingshæmmedes kunst åbner ukendte døre

Af journalist Jannik Stanley Nielsen,
Center for Oligofrenipsykiatri

Århus-borgmester Nikolai Wammen klippede snoren, da en ny udstilling med kunst af udviklingshæmmede åbnede på Museum Ovariaci i Risskov. Udstillingen giver et overraskende og humoristisk blik ind i en verden, som mange ikke kender – eller kan huske.

Camilla Østergård

Kig godt på billedet. Det hedder "Min Første Kanin". Kan du se kaninen? Det kan du sandsynligvis ikke – fordi den ikke er der. På lærredet altså.

Men kaninen findes måske alligevel – inde i dig, i kunstneren eller i den historie, som maleriet fortæller. Billedet er med på den store udstilling Verden Er I Farver, med kunst af udviklingshæmmede mennesker fra hele Danmark.

Billedet fortæller meget godt, hvad denne udstilling også handler om, mener museumsleder Mia Lejsted Bonde.

"Udstillingen handler meget om at åbne for fantasien. Man skal se det, som er indeni. Alle billederne fortæller gode historier, det er her og nu-øjebliksbilleder, som giver nogle overraskende og spontane oplevelser, som man ikke får andre steder. Disse kunstnere stopper ofte op og dvæler ved noget, som vi andre måske bare ræser forbi – ting vi glemmer eller måske aldrig lægger mærke til", siger Mia Lejsted Bonde.

Positiv opmærksomhed

I alt 107 værker er med på udstillingen, og det er ikke kun selve udstillingen, der havde premiere den 6. maj. Samtidig var der nemlig også premiere på kunstbogen Verden Er I Farver, hvor alle værkerne fra udstillingen er med. Mia Lejsted Bonde mener, at Verden Er I Farver er med

til at skabe positiv opmærksomhed på udviklingshæmmedes kunst. "Jeg tror udstillingen og bogen kan være med til at øge respekten for udviklingshæmmede – ikke kun i forhold til deres kunst, men også som ligeværdige samfundsborgere, som kan give andre mennesker noget, uanset hvem du er, og hvor du er. Vi får en dimension ekstra, både i måden at se verden på og kunstnerisk, som er vigtig og væsentlig. Det er så nemt at sige nej tak – men vi vil gerne åbne døren og invitere alle indenfor i en verden fuld af humor, underfundighed og enorm skaberglæde. Forhåbentlig giver vi også et skulderklap til en ellers overset gruppe af mennesker i Danmark. Og så er det i øvrigt en rigtig sjov udstilling, hvor hele familien kan være med, siger Mia Lejsted Bonde.

Center for Oligofrenipsykiatri har arrangeret udstillingen, i samarbejde med Museum Ovariaci. Kunsten kan opleves live på museet frem til 2. august 2010, hvorefter den tager på turné rundt i landet.

Psykologer angste for det anderledes

Af journalist Mette Egelund Olsen
Center for Oligofrenipsykiatri

Det handler om ensartethed og evnen til at tænke kreativt

"Det er ikke særfor sorgen, jeg vil have tilbage. Men jeg kunne godt tænke mig lidt mere ensartethed i behandlingen af udviklingshæmmede børn med psykiske problemer. Psykologer er meget vigtige i denne behandling, der er bare ikke så mange af dem," siger psykolog Charlotte Buch Hansen, Svanehuset, og fortsætter:

"Meget få af mine fagfæller tør tage kampen op. Der opstår en berøringsangst, hvis man ikke ser de udviklingshæmmede særligt tit. Det ville være godt, hvis der var nogen "der vidste noget". Og hvordan skal man få lært nogen op, hvis ingen ved noget? Psykologer lærer for lidt om udvik-

lingshæmning på deres studium. Hvis man endelig lærer noget, er det om autisme. Men så svært er det altså heller ikke. Man bruger bare det, man kan i forvejen og bruger det kreativt." Det er ikke bare psykologer, der mangler indenfor området børn og unge. Det er også psykiatere.

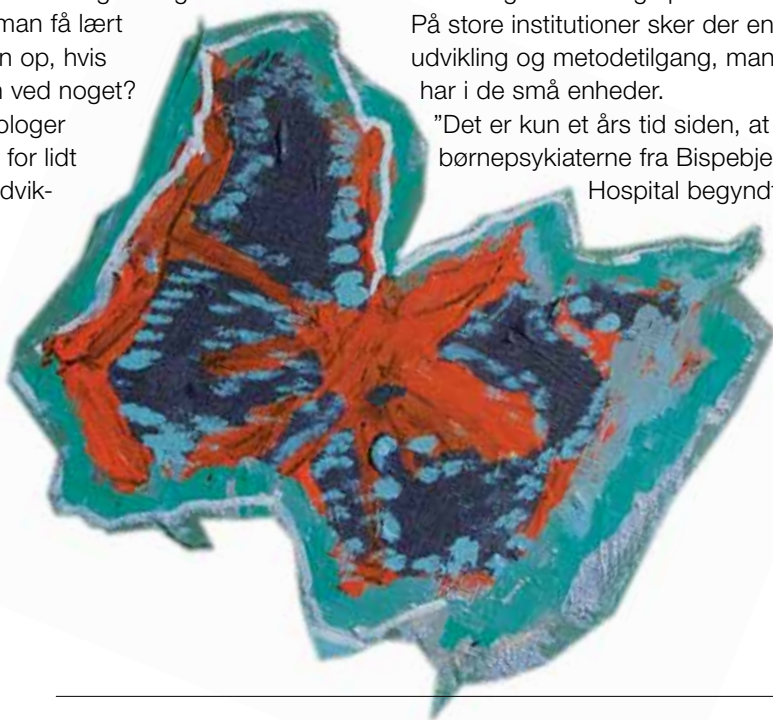
"Der burde sidde nogen i psykiatrien, der kan trækkes på rent videnskabs-sigt og ikke bare til at dele medicin ud. Enkelte steder har man øremærkede psykiatere til at tage sig af de udviklingshæmmede med psykiske lidelser. Andre steder visiterer man dem spredt ud på de psykiatere, der nu engang er. Der mangler ensartethed", siger hun.

Hun mener, der er et dilemma mellem at være generalist og specialist. På store institutioner sker der en udvikling og metodetilgang, man ikke har i de små enheder.

"Det er kun et års tid siden, at børnepsykiaterne fra Bispebjerg Hospital begyndte

at tage de udviklingshæmmede børn i Københavns kommune i behandling.

"Før måtte man humpe sig igennem, som man bedst kunne. Nogle institutioner købte privatpraktiserende psykiatere. I dag har vores børn de samme rettigheder som alle andre børn. Og især ungdomspsykiatrien på Bispebjerg skal fremhæves positivt, da de har valgt en samarbejdsmodel, hvor det er den samme psykiater, der behandler alle Svanehusets unge. Dette giver en stor tryghed hos både forældre og personale, samtidig med at det sikrer høj kvalitet i det psykiatriske tilbud," siger Charlotte Buch Hansen.

Charlotte Buch Hansen

Børnene er i centrum

Af journalist Mette Egelund Olsen
Center for Oligofrenipsykiatri

"Det er ikke de nemme børn og ikke dem, der har det nemt. Det er de hårdest ramte børn enten i kraft af deres handicap eller det sociale eller måske begge dele," siger Charlotte Buch Hansen, der er psykolog på Svanehuset på Østerbro i København. En døgninstitution for 26 udviklingshæmmede børn i alderen 0-18 år. Institutionen er snart 12 år gammel og var indtil sidste år den eneste døgninstitution i Københavns kommune for udviklingshæmmede børn. Nu er Svanehuset blevet en del af det nyoprettede Center for Børn med handicap - det blandt andet rummer Nærumgård som er en ny institution for udviklingshæmmede

børn med autismspektrumforstyrrelser, Baunegård som er en institution for børn med autismspektrumforstyrrelser og normal begavelse, samt de institutioner, der varetager aflastningsopgaver for børn.

Kan stille de svære spørgsmål

Charlotte Buch Hansen arbejder på fuld tid i Centret, heraf 20-25 timer om ugen i Svanehuset. Og der er nok at give sig til. Hendes fokus er børnene.

"Jeg laver ikke kriseterapi med personalet eller terapeutiske samtaler med forældrene, for det kan være svært for dem at åbne op, når de ved, at jeg også sidder bag den anden side.

Mit hovedsigte er børnene. Det er langt fra altid, at jeg har direkte terapeutisk kontakt med børnene. Det kan være en mere miljøterapeutisk indsats. Gennem f.eks. supervision sikres det, at det samlede miljø omkring barnet hænger sammen. Desuden deltager jeg i møder med læger, psykologer, skole og psykiater, så jeg kan formidle det videre til Svanehuset. Det er selvfølgelig heller ikke alle børn, jeg har en aktiv sag med. For der hvor personalet ikke har svært ved arbejdet omkring og med barnet, og der hvor børnene udvikler sig, som de skal, der er jeg ikke nødvendig," siger Charlotte Buch Hansen.

Hun er glad for den klare jobbeskrivelse. Hun kan f.eks. stille de spørgsmål, andre ikke kan - som f.eks. om den her mor ikke har drukket for meget - uden at det påvirker det daglige samarbejde eller rykker

ved en terapeutisk relation. Hun kan hellige sig børnene.

Relationen er vigtig

Årsagen til, at børnene er anbragt, er på papiret fordi, de har et plejebehov eller en adfærd, der ikke kan rummes i eget hjem. Men andre årsager spiller også ind som f.eks. fængsel, misbrug eller psykiske lidelser hos forældrene. Charlotte Buch Hansen bruges især ved udadreagerende adfærd. Hun forsøger at sætte ting i gang, der kan minimere den negative adfærd. "Jeg ser meget på børnenes funktionsniveau og på, hvad man

kan forvente af barnet. Jeg arbejder med de sociale og reaktive aspekter. At deres problemadfærd måske ikke bare skyldes, at de har ADHD, men også fordi, de savner deres mor og far. Jeg arbejder ud fra nogle hypoteser og ser, om det skaber forandringer. Jeg anvender forskellige psykologiske metoder og teknikker, men er forankret i relationen. Alt foregår i relationen. Og det kan være vanskeligt på en døgninstitution, hvor de voksne skifter ud hele tiden," siger Charlotte Buch Hansen og fortæller videre, at terapien kan foregå i mange rum og tilgange alt efter, hvor

det enkelte barn trives bedst. Måske er det under en gåtur. Måske er det i bilen, hvor man ikke har opmærksomheden direkte på dem, så det bliver mere ufarligt at tale. Måske er det gennem rollelege. Måske skal en test splittes over i 8 stykker, hvis barnet ikke kan koncentrere sig så længe ad gangen.

Når spisningen driller

Det er ikke de rene psykiske lidelser, som børnene viser. Det er meget adfærdsforstyrrelser og selvskadende adfærd, men også autisme, ADHD og CP præger billedet. En del af børnene får psykofarmaka.

"Der er også børn, der lider af spiseforstyrrelser. Og det er svært at tackle for personalet. Det rammer dem dybt. Det er vigtigt at lade være med at fokusere på det, men at have en diskret måde at forholde sig til det på, hvor man noterer sig, om barnet i løbet af en uge har fået, hvad det skal have. Er der noget, vi kan gøre, der kan få dem til at spise bedre? Er der situationer, de spiser bedre i? Er der sætninger, der virker bedre end andre? Er der fødevarer eller er der personer, der gør en forskel? Min opgave er at sikre, at personalet prøver én ide af ad gangen og evaluerer," siger Charlotte Buch Hansen. Børnene på Svanehuset fungerer på vidt forskellige funktionsniveauer. I løbet af de år Charlotte Buch Hansen har arbejdet i Svanehuset, har de begravet fem børn med svære multiple funktionsnedsættelser. Der er børn med autisme, der fungerer som var de et år, og der er børn på et noget højere funktionsniveau, som man kan tale med.

Kunst fra kunstudstillingen
VERDEN ER I FARVER.
Udstillingen kan ses på
Museum Ovaraci i perioden fra
d. 6. maj - 2. august.

Anne Christensen

Anne Sofie Duus

Anne Sofie Duus

Farvel til en pioner

Af journalist Jannik Stanley Nielsen,
Center for Oligofrenipsykiatri

Annalise Dupont er død.

En fremsynet fornyer. En modig kvinde, anerkendt forsker, og en frontkæmper for udviklingshæmmede mennesker. Der kan siges meget om Annalise Dupont, og det er der også gjort gennem årene. Den 3. maj 2010 døde Annalise Dupont, efter et liv på 92 år – et liv, som har sat nogle afgørende spor for forskning, behandling og forståelse af udviklingshæmmede mennesker.

Annalise Dupont gik på mange måder forrest, gennem hele sit virke. Det kunne man blandt andet se, da hun blev ansat ved Østifternes Åndssvageanstalt med 1700 patienter, hvor moderne pædagogik og undervisning hurtigt vandt frem, efter hendes ansættelse. Hun var på stedet i to år ind til 1958, ind til hun som den første kvinde blev ansat som administrerende overlæge på Den Kellerske Åndssvageanstalt, hvor hun opdelte stedet i en børne- og en voksenafdeling. Hun lavede desuden et fempunktsprogram, hvor hun systematisk arbejdede med implementering af professionel klinisk behandling, undervisning, forskning og kontakt til familie og pårørende. Her var hun forud for sin tid, da der først i 1980 blev lavet en egentlig standard for behandling af personer med vidtgående fysiske og psykiske handicap.

Hun stod desuden i spidsen for Institut for Psykiatrisk Demografi på Psykiatrisk Hospital i Risskov, i perioden 1969- 87.

En af hendes væsentligste bedrifter er etableringen af Det Psykiatriske Centralregister. Allerede i 1969 etablerede hun et elektronisk register, på trods af tidens manglende teknologiske muligheder. Hun var den første, som gennem systematisk indhentede oplysninger skabte et register med udviklingshæmmede mennesker. Kombineret med lægelige data gav det opsigtsvækkende resultater. For eksempel beviste hun gennem registret og som den første herhjemme, at det kræver enorme tidsmæssige ressourcer for en familie at passe et udviklingshæmmet barn på en forsvarlig måde. Hendes resultater betød, at den daværende bistandslov blev ændret, så familier med et udviklingshæmmet barn kunne få erstatning for tabt arbejdsfortjeneste.

Registret har siden dannet grundlag for mange enestående forskningsresultater, også på internationalt niveau, men blev desværre lukket i 1989, på grund af politiske uoverensstemmelser.

Mange af hendes forskningsværker fra 1980'erne betragtes som banebrydende, og hendes arbejder fra dengang bruges stadig som model for denne type forskning. Især forskningen i mental retardering har givet hende stor anerkendelse.

Hun har været gæsteforelæser på lang række universiteter i Europa, rådgiver for verdenssundhedsorganisationen WHO, og en lang række andre indflydelsesrige poster. Og i 1984 blev hun udnævnt til Ridder af Dannebrog.

Annalise Dupont var en af de førende forskere på sit område, en pioner, som ændrede tankegangen om behandlingen og forståelsen af udviklingshæmmede mennesker fra en slags opbevaringsattitude, til en positiv og optimistisk undervisnings- og behandlingsholdning. Annalise Dupont blev bisat i Risskov Kirke 15. maj 2010.

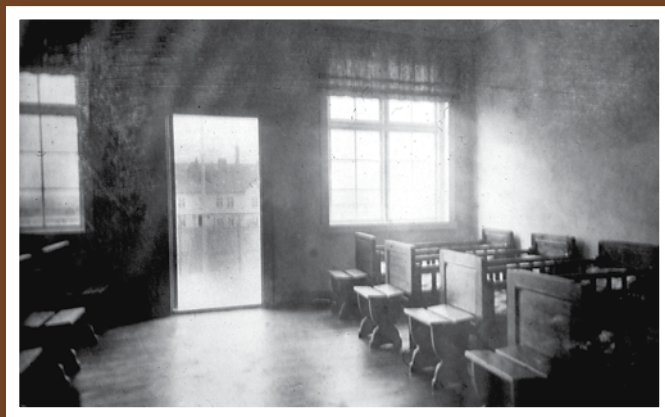
Æret være hendes minde.

Kilder: Kvinno og Kurt Sørensen

Statens Åndssvageforsorg for 1950

Anmeldelse af "I morgen var jeg altid en løve"

Ikke en lærebog - men en oplevelse

Af psykolog Eva Kirketerp
Center for Oligofrenipsykiatri

Bogen med den underfundige titel, "I morgen var jeg altid en løve" er en særlig bog, der efterlader én oplyst og opløftet. Den beskriver en indre rejse gennem forfatterens sygdom: skizofreni. Arnhild Lauveng blev som ung ramt af skizofreni og beskriver i bogen, den gradvise glidning ind i skizofreniens vrangoplevelser. Siden beskriver hun, hvordan hun arbejder sig ud af skizofrenien for nu at være rask, medicinfri og uddannet psykolog, på trods af systemets og behandlingssystemets dom som uhelbredeligt syg.

"Det, jeg i tilbageblik ser som det tydeligst advarselssignal var, at min identitet, min vished om, at jeg var et "jeg" begyndte at smuldre. Jeg blev mere og mere usikker på, om jeg i virkeligheden var til, eller om jeg bare var en person i en bog, eller noget som nogen havde fundet på."

...

"En dag, hvor jeg var på vej til arbejde, blev jeg stående en halv time uden at turde gå over gaden. Jeg var ikke i stand til at bedømme afstanden til bilerne, og fortovskanten virkede som en bundløs kløft – jeg ville slå mig ihjel, hvis jeg faldt ned. Angsten og fortvivlelsen voksede, og til sidst så jeg ingen anden udvej end bare at gå. Blev jeg dræbt var det i hvert fald overstået. Jeg blev ikke dræbt. Jeg kom

over gaden, fandt vejen til arbejdet og sagde, at bussen var forsinket. Det var første gang, jeg kom for sent, og det var helt okay, men jeg følte mig afskyelig, fordi jeg løj. Men hvad skulle jeg ellers sige? At jeg havde været bange for at slå mig ihjel, hvis jeg faldt ned fra fortovskanten?"
(side 16)

Mange psykiske lidelser og forstyrrelser rummer almenmenneskelige aspekter, som vi alle kender. F.eks. kender vi alle til at være angste eller nedtrykte - også selvom vi hverken har angstlidelse eller depression. Skizofreni er lidt anderledes, idet den kan være svær helt at forstå. Det ramte menneske efterlades af skizofrenien i en verden, vi andre ikke kender. Derfor er bogen særligt velkommen, for den bringer et sjældent indblik i, hvordan verden opleves, når vrangoplevelser og særlige sanseindtryk føles ægte og logiske.

Derudover er bogen også en skildring af, hvad der sker med et menneske, når det eneste man er, er "syg". Den giver et levende indblik i, hvordan behandlingssystemet opleves indefra, og har et sprog og en form, der for mig ligestillede bogens spændingsniveau med Stieg Larssons trilogi. Bogen viser et åbenlyst talent for at en levende formidling med en ganske gribende blanding af alvor og humor. Arnhild Lauvengs indsigtfulde

tilbageblik gennem sygdommen, hendes ret enestående evne til formidling, koblet med en uddannelse som psykolog er en særlig potent blanding, når der gives eksempler på de mange aspekter af at være syg og have behov for systemets hjælp. Vigtige er bl.a. hendes skildring af, at man som patient og syg ikke ophører med at have alle de almenmenneskelige behov for f.eks. mening og anerkendelse, som vi andre søger at få opfyldt gennem vores hverdag. Som et lille aber dabei bør behovene i disse skildringer måske særligt noteres i en tid, hvor psykiatrien bl.a. kendetegnes ved fastlagte og effektiviserede behandlingspakker, nedsat personalenormering og færre sengepladser.

"Adfærdsterapien har lært os, at handlinger som efterfølges af en respons, der opleves som positiv af den, som udfører handlingen, har stor sandsynlighed for at blive gentaget, mens handlinger, der ikke udløser nogen respons, eller som ikke giver den ønskede respons, ofte forsvinder af sig selv. Vores erfaringer lærer os, hvad der er klogt at gøre, hvad der virker, og hvad der ikke virker ... Med mine ord var jeg altid helt enig med medarbejderne; det er dumt at tilføje sig selv skade eller høre efter stemmerne eller stikke af, eller hvad det nu var jeg foretog mig. Jeg kunne tale om det og mene alt muligt og være meget for-

nuftig, men det var stort set ikke andet end ord. Jeg holdt ikke op med at gøre det, jeg gjorde. For det var det, der virkede. Men det sagde jeg aldrig til nogen. Jeg turde dårligt nok indrømme det over for mig selv, for så havde jeg jo samtidigt været nødt til at indrømme to ting: både hvad jeg ønskede mig og håbede på at opnå, og at jeg havde en vis kontrol over situationen. Det var alt for skamfuldt og alt for flovt ... Så hellere skyde skylden på sygdommen og stemmerne eller næsten hvad som helst andet, bare jeg blev fri for at indrømme, hvilke afskyelige og nedrige, uforståelige behov jeg havde: behov for opmærksomhed og omsorg, behov for at blive set, behov for at slippe bort fra ensomheden. Det var det mest afskyelige, det vidste jeg godt "hun gør det bare for at få opmærksomhed" og det ville jeg aldrig have indrømmet." (side 46)

Gennem bogen gives en balanceret fremstilling af gode og dårlige oplevelser med plejepersonale, behandling og psykiatriske afdelinger. Undervejs pointeres det meget væsentlige i, at en diagnose kan være skadelig, når den skaber en fastlagt sygdomsrolle og ad den vej står i vejen for helbredelse. Hvis omgivelserne forventer bestemte reaktioner fra patienterne, skabes bestemte

**"I morgen var jeg altid løve"
af Arnhild Lauveng**

Bogen udkom på dansk i 2008 (og er blevet efterfulgt af bogen "Unyttig som en rose"). Bogen er letlæst, 129 sider, koster 249,- DKK og udgives af Akademisk Forlag

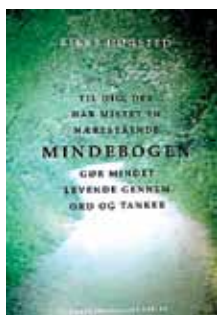
briller, der ikke farver tingene særskilt nuanceret. Diagnosen kan derved blive en selvopfyldende profeti, hvor menneskets udtryk, behov og længsler forstås som symptomer på sygdom. Derved bliver det netop til syg-**dom**.

Set i bakspejlet ønsker forfatteren sig inderligt, at man i stedet for at udnævne skizofrene patienter som

"kronisk syge", havde formidlet og behandlet ud fra det faktum, at cirka en tredjedel af skizofrene bliver helt eller delvist raske. For mennesket, der står midt i stormen er det af afgørende betydning, at der indgydes håb.

De nuancerede perspektiver på sygdom, behandling og systemer gør bogen særdeles læseværdig.

Mindebogen – 91 sider - kr. 238,00

Sorgbogen – 90 sider – kr. 238,00

Med kærlig hilsen – 59 sider – kr. 198,00

Rikke Høgsted

Dansk psykologisk Forlag, 2008

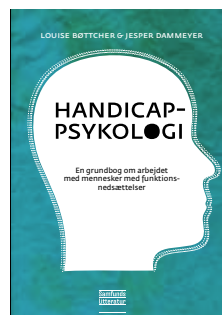
Hvad føler du, når du har mistet et kært familiemedlem? Hvordan siger man farvel til livet på den bedst mulige måde? Hvilke historier vil vi gerne fortælle og huske?

Disse og mange andre tanker kan du selv sætte ord på i serien Med Kærlig Hilsen, Sorgbogen og Mindebogen af Rikke Høgsted. Serien er en række af smukt illustrerede selvhjælps- og mindebøger, som gør det lettere at reflektere og sætte ord og tanker på de svære situationer i livet. For eksempel, hvis man gerne vil skabe et smukt og varigt minde om en person, man har mistet, eller hvis en du kender – måske dig selv? - gerne vil stoppe op og formulere dine ønsker og tanker, mens tid er. Det er dig selv, der er forfatteren, og det er din egen eller din nærtståendes egne følelser og tanker, som bestemmer indholdet.

I Mindebogen kan du for eksempel selv sætte billeder, udklip, barndomstraditioner, historier om familie og venner, humor, talenter og små og store øjeblikke ind i bogen, og på den måde skabe din egen unikke historie om hvert enkelt menneske og deres livsforløb. Et vidnesbyrd, som kan vare i generationer. Og som sådan fungerer hele serien faktisk.

Handicappsykologi

- en grundbog om arbejdet med mennesker med funktionsnedsættelser

Jesper Dammeyer og Louise Bøttcher

Samfunds Litteratur

264 sider – kr. 248,-

Det kan have store psykologiske konsekvenser at leve med et handicap. Det gælder både for de mennesker, der fødes med et handicap,

og dem, der først får det senere, samt deres familier og pårørende. Samtidig har der blandt de professionelle, der arbejder med handicappede, været et behov for større viden om handicappsykologi. Dette behov forsøger de to psykologer Jesper Dammeyer og Louise Bøttcher at rette op på i deres nye bog.

Handicappsykologi – en grundbog om arbejdet med mennesker med funktionsnedsættelser er den første danske introduktion til handicappsykologi. Handicappsykologien ser handicapet som et samspil mellem den biologiske skade og det omgivende samfund. Den sammenbinder dermed de forskellige biologiske, samspilmæssige, familiære, institutionelle og samfundsmæssige muligheder og begrænsninger, som den handicappede oplever i sin hverdag.

I bogens første del giver Jesper Dammeyer og Louise Bøttcher en bred introduktion til handicappsykologien, som tager afsæt i den nyeste internationale forskning på området. Derefter fokuserer de på en række udvalgte handicapgrupper, så som bevægelseshandicap, psykisk udviklingshæmmede, sansehandicap og autismespektrum-forstyrrelser. I den tredje og sidste del beskriver de den professionelle praksis i arbejdet med mennesker med handicap. Bl.a. diskuterer de en række forskellige metoder, som kan bruges i det pædagogiske og psykologiske arbejde. Handicappsykologi henvender sig til de professionelle, der til dagligt arbejder med handicappede, samt til studerende på psykolog-, socialrådgiver-, pædagog- og lærer- samt fysio- og ergoterapeutuddannelser.

KORT NYT

Nyt om navne

Journalist **Jannik Stanley Nielsen** er ansat i et barselsvikariat for Dorte Eifer. Han startede 15/1 2010 og skal være på Center for Oligofrenipsykiatri året ud. Jannik tager sig af centrets hjemmeside, er skribent på *Vipu Viden*, og har mange andre kommunikationsopgaver.

Dorte Eifer med Kasper

Lægeseekretær **Inge Dam Thorning** er gået på pension. Inge har været på Center for Oligofrenipsykiatri siden august 2003, hvor hendes primære opgave var at være sekretær for Kurt Sørensen. Inges karriere har også ført hende forbi Sønderborg ved en lægepraksis og en øjenlæge, og hun har også været lægeseekretær på Læsø og i Hurup. Hendes arbejdsliv har også ført hende forbi Børnepsykiatrisk Ambulatorium på Vejle Sygehus, inden hun startede som lægeseekretær og administrativ medarbejder på Psykiatrisk Hospital i Risskov i 2000.

Vi ønsker Inge et dejligt og velfortjent otium.

Kunstabog

Verden Er I Farver. Det er titlen på en ny kunstabog, som Center for Oligofrenipsykiatri har udgivet forbindelse med en censureret udstilling af samme navn. Bogen er på 136 sider, og viser 107 værker af udviklingshæmmede kunstnere fra hele Danmark. Kunstabogen koster 195 kroner og kan bestilles gennem www.oligo.dk. Udstillingen vises desuden på Museum Overtaci, Psykiatrisk Hospital i Risskov, frem til 2. august.

Nyt skizofreni-hæfte

I det smukke hæfte "Skizofreni og udviklingshæmning" følger vi Chris. Vi kommer tæt på Chris, hans pårørende og behandlere, og vi får et meget nært og vedkommende indblik i et skizofrent menneskes verden. Hæftet er lavet af journalist Mette Egelund Olsen fra Center for Oligofrenipsykiatri. Hæftet koster 75 kroner og kan bestilles gennem vores hjemmeside oligo.dk

ViPU Viden

Center for Oligofrenipsykiatri
Skovagervej 2 · 8240 Risskov · Telefon 77 89 29 90 · www.oligo.dk